MECRÎT: BİR ENDÜLÜS ŞEHRİNİN KURULUŞU VE GELİŞİMİ

Majrît: The Foundation and Development of an Andalusian City

Dr. Cumhuriyet Ersin Adıgüzel

ORCID No: 0000-0002-1302-7873

İstanbul Üniversitesi

Öz

Endülüs'te İslâm hakimiyeti boyunca müslümanlar tarafından çok sayıda şehir kurulmuştur. Bu şehirlerden biri olan Mecrît, zaman içinde ismi Madrid haline dönüşerek 1561 yılında İspanya Krallığı'nın başkenti yapılmış olup bu yönüyle Avrupa başkentleri arasında müslümanlar tarafından kurulan tek şehir olma özelliğine sahiptir. Endülüs'ün kuzeyinde, Kastilya-León Krallığı'na karşı Endülüs topraklarının güvenliğini sağlamak üzere Endülüs Emevî Devleti hükümdarı Emîr I. Muhammed döneminde IX. yüzyılın ikinci yarısında bir garnizon olarak kurulan Mecrît, kısa süre içinde etrafında yerleşimin olduğu bir şehir halini almıştır. Endülüs idarî yapısına göre Sağrûlevsat (Orta Sınır) bölgesinde yer alan Mecrît, siyasî ve kültürel açıdan Endülüs'ün en önemli şehirlerinden olan Tuleytula'ya (Toledo) coğrafi yakınlığın da sağladığı avantajla kısa zaman içinde ilmi faaliyetlerin gerçekleştiği bir şehre dönüşmüş ve “el-Mecrîti” nisbesiyle tanınan âlimler yetişmiştir. Kastilya Krallığı'nın Endülüs toprakları üzerindeki baskısının arttığı ve nihayet Tuleytula'nın adı geçen krallık topraklarına katıldığı dönemde müslümanların kaybettiği yerler arasında Mecrît de bulunmaktaydı. Bu makalede Mecrît'in İslâm hakimiyeti döneminde kuruluşuyla başlayan ve bir İslâm şehri haline geliş süreci siyasî ve ilmi hayat merkezinde incelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Endülüs, Mecrît, Sağrûlevsat, şehir, savunma.

Abstract

Many cities had been built by the Muslims in al-Andalus in the Islamic period. Majrît was one of these cities and its name, in time, transformed to Madrid, that became the capital of the Spanish Kingdom in 1561. In terms of this quality, Madrid is the only city built by the Muslims among the European capitals. Majrît was established a headquarters in the northern border of al-Andalus in order to provide the security of the territory of al-Andalus against the kingdoms of Castille and Leon in the second half of the 9th century in the reign of Muhammad I being the ruler of the Spanish Umayyads. However, it soon became a city with settlements around it. According to administrative structure of al-Andalus, Majrît was situated in the Middle March (*thagr al-awsat*) of al-Andalus; thus, the city was very close to Toledo being politically and culturally one of the most important Andalusian cities. Because of the closeness of Toledo, Majrît had soon turned into a city where scientific activities flourished and some scholars known as “al-Majrîti” had grown up. Majrît was among the Muslim's lost places when Castille Kingdom's pressure increased on the Andalusian territory and finally Toledo was captured by this kingdom. In this framework, the article aims to research the process of

building an Islamic city in the example of Majrît founded in the reign of the Umayyad state by paying attention to its political and scholarly spheres.

Keywords: al-Andalus, Majrît, Middle March, city, defence.

Giriş

Endülüs'ün 92/711 yılında İslâm toprakları arasına katılmasının ardından müslüman idareciler fethetdikleri bu yeni topraklarda önemli imar faaliyetlerinde bulundular. Bu imar faaliyetlerinin bir kısmı, müslümanların İber Yarımadası'nda kurulu buldukları şehirlerde gerçekleştirildi. Mesela Endülüs'ün fethinden hemen sonra Kurtuba'da (Córdoba) Vâdilkebîr üzerinde Roma döneminden kalma harap durumdaki köprünün yerine yeni bir köprü yapılmış,¹ Endülüs Emevî Devleti'nin kurucusu I. Abdurrahman tarafından Kurtuba Ulu Camii'nin temelleri atılmış ve aynı hükümdar tarafından şehirde bir saray inşa edilmişti.² Bu şekilde İber Yarımadası'nın eski şehirleri gerçekleştirilen inşa faaliyetleri yoluyla fetihle birlikte kazandıkları yeni kimliğe uygun birer şehir haline gelmeye başladı. Söz konusu imar faaliyetlerinin bir kısmıysa müslümanların Endülüs'te yeni yerleşim birimleri kurarak şehirler inşa etmeleri yoluyla gerçekleşti. Bu şehirlerin kuruluşlarını gerektiren farklı etkenler söz konusuydu. Endülüs Emevî halifesi Abdurrahman en-Nâsır'ın Endülüs'te halifeliği ilan edişinden kısa bir süre sonra idarî merkez olarak kurulan Medînetüzzehrâ³ ile Endülüs'ün güneyinde bulunan Gırnâta⁴ (Granada) gibi göç hareketine bağlı olarak ortaya çıkan şehirler bulunmakla birlikte, Endülüs'te müslümanlar tarafından yeni şehirlerin kuruluşunda çoğunlukla emniyet ihtiyacının etkili olduğu görülmektedir. III/IX. yüzyılın ikinci yarısında Endülüs Emevî Devleti ile kuzeydeki Kastilya-León Krallığıyla olan mücadelelerin arttığı bir dönemde Endülüs Emevî Emîri I. Muhammed tarafından Orta Sınır bölgesinde bir garnizon şehir olarak kurulan Mecerît ile Halife Abdurrahman en-Nâsır tarafından Endülüs'ün güneydoğu sahilinde baş gösteren Norman tehlikesi üzerine sahil güvenliğini sağlamak üzere 344/955 yılında kurulan Meriyye⁵ (Almería) asayişin temin edilmesi amacıyla kurulmuş şehirlerle gösterilebilecek güzel örneklerdendir.

Günümüzde Madrid'in çeşitli semtlerinden elde edilen arkeolojik buluntular eski dönemlerden beri burada yerleşimin varlığına işaret eder. Bununla birlikte, Mecerît'in Endülüs Emevî Devleti döneminde bir şehir olarak ortaya çıktığı yerden farklı bölgelerde bulunan küçük ölçekli ve dağınık haldeki bu yerleşimlerin bir şehir olarak değerlendirilemeyeceği

¹ Müellifi meçhul, *Ahbârün mecmû'atün fî fethi'l-Endelüs ve zikri men veliyehâ mine'l-ümer ilâ duhûli Abdirrahmân b. Mu'âviye ve tegallübih aleyhâ ve mülkihi fihâ hüve ve veledüh. ve hurûbi'l-kâine fî zâlike beynehüm* (thk. İbrahim el-Ebyârî) Dâru'l-Kütübî'l-İslâmiyye, Beyrut 1981, s. 30-31.

² İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahbâri'l-Endelüs ve'l-Mağrib* (thk. G. S. Colan-E. Levi Provençal), Dâru's-Sekâfe, Beyrut 1980, C. II, s. 229; Juan Francisco Murillo, "La almunia de al-Rusafa en Córdoba", *Madrid Mitteilungen* S. 50, 2009, s. 449-482.

³ Medînetüzzehrâ şehri hakkında geniş bilgi için bkz. Birsal Küçükspahioğlu, "Medînetüzzehrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXVIII, s. 320-322.

⁴ Gırnâta'nın bir şehir olarak ortaya çıkışı ve gelişimi hakkında bkz. C. Ersin Adıgüzel, "Endülüs'te Bir İlim ve Kültür Şehrinin Doğuşu: Gırnata Örneği", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, S. 42, 2019, s. 29-60.

⁵ Meriyye hakkında geniş bilgi için bkz. Muhammed Ahmed Ebû'l-Fazl, *Târîhu medîneti'l-Meriyye el-Endelüsiyye ve'l-asri'l-İslâmî*, Dâru'l-Ma'rifeti'l-İslâmî, İskenderiye 1996.

görülmektedir.⁶ Mecerî'tin İber Yarımadası'nda Roma öncesi dönemde Mantua veya Roma döneminde Miaccum gibi yerleşim birimleriyle ilişkilendirmeye çalışan araştırmalar veya Vizigot döneminde burada bir yerleşim birimi keşfetme çabaları da herhangi bir sonuca ulaşamamıştır.⁷

Endülüs Emevî Devleti idaresi boyunca gelişerek Tuleytula (Toledo) yakınlarındaki sınır şehirlerinden biri haline gelen Mecerî't, adı geçen devletin yıkılışının ardından Endülüs'te yaşanan Mülûkû't-tavâif döneminde merkezi Tuleytula olan Berberî menşeli Zünnûnîler tarafından yönetilmişti. Bu makalede Mecerî'tin kuruluşundan itibaren İslâm hakimiyetinde geçen iki yüz yılı aşkın süre boyunca durumu siyasî tarih ve şehirde yaşayan âlimlerin biyografileri ışığında ele alınacaktır.

1. Mecerî't İsminin Kökeni

Mecerî't kelimesinin kökeni hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Mecerî't isminin Latince Matrice kelimesinden, yine Latince “rüzgarlı yer” anlamına gelecek şekilde “midri” ile “darit”in birleşiminden, Arapça “taşlı yer” anlamında Mehcerâ kelimesinden gelmiş olduğu yönünde çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.⁸ Şehrin Arapça'da “suyun aktığı yer, su yatağı” gibi anlamlara gelen mecrâ (مجرى) kelimesiyle, Latince'de bir şeyin çokluğu anlamı katan “-etum” son ekinin “ît” şeklinde birleştirilerek müslümanlar tarafından Mecerî't şeklinde isimlendirildiği genel olarak kabul görmüştür.⁹ İslâm hakimiyeti dönemine ait şehir altından geçen çok sayıda su yolu mevcut olup günümüzde Madrid'in Carros Meydanı'nda 1983 yılında yapılan arkeolojik çalışmalar sonunda bu su yollarından biri gün yüzüne çıkarılmıştır.¹⁰

Şehrin isminin Endülüs kaynaklarında Mecerî't, Mahrit, Masrit gibi farklı şekillerde kaydedilmiş olduğu görülür. IV/X. yüzyılın sonlarında Kurtuba'da doğan ve Endülüs'te yetişen en önemli tarihçi olarak kabul edilen İbn Hayyân (ö. 469/1076) *el-Muktebes* adlı meşhur eserinde şehrin ismini Mecerî't olarak kaydetmektedir. Meşhur coğrafyacı Yakût el-Hamevî (ö. 626/1129) *Mu'cemü'l-büldân*'ında şehrin ismini müstakil iki maddede hem Mecerî't hem de Mahrît şeklinde kaydetmiştir.¹¹ Abdülvâhid el-Merrâküî (ö. 625/1128) ise şehrin ismini Masrit şeklinde kaydetmiştir. Diğer taraftan şehrin isminin Ortaçağ İspanyol kaynaklarında Madrid,

⁶ Barajas'taki arkeolojik alan için bkz. Alfonso Vigil-Escalera, “Noticia preliminar acerca del hallazgo de una necrópolis altomedieval de rito islámico en la Comunidad de Madrid. El yacimiento de La Huelga (Barajas, Madrid)”, *Bolskan*, S. 21, 2004, s. 57-61. Hoyo de Manzanares'teki La Cabilda arkeolojik sit alanı için bkz. *Ek 1*.

⁷ Christine Mazzoli-Guintard, *Madrid pequeña ciudad de al-Andalus* siglos (IX-XXI), Almudayna, Madrid 2011, s. 32.

⁸ *Age*, s. 39-42.

⁹ J. Oliver Asín, *Histori del nombre Madrid*, Agencia Española de Cooperación Internacional, Madrid 1991, s. 371-377; F. Corriente, “El nombre de Madrid”, *Madrid del siglo IX al XI*, Comunidad de Madrid, Madrid 1990, s. 87-91. Şehrin altından nehirlerin akmakta olduğu halk kültüründe bilinmektedir. İspanyol tarihçi María Jesús Rubiera Mata, *Historia nombre del Madrid* adlı çalışmaya yazdığı girişte, büyükannesiden Madrid'in altından, Alcalá Caddesi'nden Cibeles Meydanı'nın bulunduğu yere kadar akan nehirlerin bulunduğunu öğrendiğini kaydetmektedir. Oliver Asín, *age*, Rubiera Mata'nın girişi, s. VI.

¹⁰ José Manuel Castellanos Oñate, “La Medina de Mayrit”, *De Mayrit a Madrid* (ed. Daniel Gil Flores), Casa Árabe, Madrid 2011, s. 33.

¹¹ Yakût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (thk. Heyet), Dârü Sadr, Beyrut 1977, C. V, s. 58, 61.

Magerit, Maydrid, Mayadrid gibi farklı şekillerde yazıldığı görülmekte ve Madrid şeklindeki imlanın zaman içinde kabul görerek yaygınlık kazandığı anlaşılmaktadır.¹²

2. Mecrît'in Kuruluşu ve İslâm Hakimiyeti Dönemindeki Durumu

İber Yarımadası'nın ortasında yer alan Mecrît, kuzey ve batı kısmını çevreleyen Vâdirremle (Guadarrama) dağının eteklerinde, bu dağın uzantısı olan tepelerden biri üzerine kurulmuştur. J. Oliver Asín'in tespitine göre şehrin temelleri, Manzanares nehri üzerinde hakim bir tepede, günümüzde İspanya Kraliyet Sarayı'nın bulunduğu mevkide, iki tarafı üzerine kurulduğu tepenin yüksekliği ve kenarında bulunduğu nehir sayesinde doğal konumu itibarıyla üç taraftan korunan, günümüzde Madrid'in Bailen ile Mayor caddelerinin kesiştiği yerde atılmıştı. Mecrît'in daha korunaklı hale getirilmesi amacıyla duvar kalınlığı 2,30 ila 3,30 metre arasında ve yüksekliği kimi yerde 14 metreyi bulan surlarla çevrilmiş, ayrıca etrafına hendekler kazılmıştı. Söz konusu yerde geçtiğimiz yüzyıl ortalarında yapılan bir hafriyat çalışması esnasında şehrin kuruluş döneminde yapılan kale kalıntıları gün yüzüne çıkarılmıştır.¹³ Şehrin kuzeydoğu istikametinde Vâdilhicâre'ye (Guadalajara) açılan ve aynı ismi taşıyan kapı bulunmaktaydı. Tuleytula'ya açılan kapı günümüzde Madrid şehir merkezinin güneyinde "Puerto de Toledo" adıyla bilinen kapının bulunduğu yerdeydi. Mecrît'in kurulduğu yerin doğusunda, günümüzde Almudena Katedrali'nin¹⁴ bulunduğu yerde inşa edilen Cuma camii, şehrin Kastilya Krallığı tarafından ele geçirildiği dönemde yıkılmış ve yerine bir kilise yapılmıştı.

Mecrît hakkındaki ilk bilgileri Endülüslü tarihçiler ile İslâm coğrafyacıları tarafından yazılan eserlerde bulmaktayız. Şehrin kuruluşuyla ilgili en kapsamlı bilgileri Endülüslü tarihçi İbn Hayyân vermektedir. Onun "... *Emîr Muhammed'in hükümdarlığı döneminde büyük zaferler kazanılmıştır... Tuleytula sınırında yaşayan halk için Talemenke (Talamanca), Mecrît ve Binne Furata (Peñafora) kalelerini yaptıran da o idi.*"¹⁵ şeklindeki kaydı, şehrin kuruluşuyla ilgili bilgi vermenin yanı sıra, aynı bölgede ve aynı zamanda Mecrît'in yanı sıra başka kalelerin inşa edildiğine de işaret etmektedir. Nitekim Mecrît ile aynı dönemde, şehrin kuzeybatı ve kuzeydoğu istikametlerinden Vâdirremle vadisine giriş noktalarına gözetleme kuleleri kurulduğu başka kaynaklarda da belirtilmiş olup bunlardan bazıları günümüze ulaşmıştır.¹⁶ Meşhur coğrafyacı Şerîf el-İdrîsî, Sicilya Kralı II. Roger'e ithaf ettiği eserinde Mecrît'i "... *Vâdirremle dağı eteklerindeki Mecrît küçük bir şehir, mamur ve sağlam bir kaledir. İslâmî*

¹² J. Oliver Asín, şehrin Ortaçağ İspanyol kaynaklarında kaydedilen isimlerini alfabetik olarak tespit etmiştir. Onun oluşturduğu liste Macherito, Madrid, Madride, Madrit, Magedrit, Mageriacum, Magerid, Magerit, Magirit, Maiadrit, Maiarid, Maidrit, Maiedrid, Maierit, Maiorico, Maioritum, Majoritum, Mayadrid, Mayadrit, Maydrit, Maydrith, Mayedrit, Matrit ve Mongerit şeklindedir. Geniş bilgi için bkz. J. Oliver Asín, *age*, s. 174 vd.

¹³ José Manuel Castellanos Oñate, "La Medina de Maýrit", *De Maýrit a Madrid* (ed. Daniel Gil Flores), Casa Árabe, Madrid 2011, s. 30.

¹⁴ Almudena kelimesi Arapça "şehir" anlamına gelen "el-medîne" kelimesinin küçültme anlamı katılarak türetilmiş hali olan "el-müdeyne" kelimesinin İspanyolca'ya geçmiş halidir.

¹⁵ İbn Hayyân, *el-Muktebis fî târîhi ricâli'l-Endelüs* II (thk. M. Ali Mekki), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1973, s. 132.

¹⁶ Günümüzde Madrid'in kuzeybatısında ve şehir merkezine 30 km. kadar mesafede yer alan Torreldones ile şehrin kuzeydoğusunda yer alan Talamanca de Jarama'da İslâmî dönemde yapılan gözetleme kuleleri günümüze ulaşmıştır. Bkz. Luis Caballero Zoreda, Alfonso Mateo Sagasta, "El grupo de atalayas de la sierra de Madrid", *Madrid del siglo IX al XI*, Comunidad de Madrid, Madrid 1990, s. 65 vd. Torreldones'teki gözetleme kulesi için bkz. *Ek 2*.

dönemde Cuma günleri hutbe okunan bir camisi vardı.” sözleriyle tasvir eder.¹⁷ İdrîsî’nin verdiği bu kısa bilgi şehrin XII. yüzyıldaki görünümünü en öz haliyle göstermenin yanı sıra küçük bir Endülüs şehrinin de tasviri mahiyetindedir. Zira L. Torres Balbas’ın da vurguladığı üzere Endülüs’te bir şehrin kuruluşu çoğunlukla etrafı çevreleyen surlar ve bir Cuma camisi inşa edilerek gerçekleşmekteydi.¹⁸ Nitekim İdrîsî’nin verdiği bilgiye göre de Mecerît küçük bir şehir ve sağlam bir kaledir. Cuma namazlarının kılındığı bir caminin bulunması da burada şehirleşmenin varlığına işaret eder. İslâm coğrafyacılardan Himyerî, Mecerît’in Endülüs Emevî Emîri I. Muhammed tarafından kurulduğunu, Tuleytula’ya yakın küçük bir şehir olduğunu ve İslâm hakimiyeti döneminde Cuma hutbesinin okunduğu bir camisinin bulunduğunu kaydetmektedir.¹⁹

Emîr Muhammed’in (238/852-273/886) otuz dört yıllık hükümdarlık döneminin ilk yılları sükunet içinde geçmişti, ancak bir süre sonra çeşitli şehirlerde baş gösteren isyanlarla mücadele edilirken Endülüs toprakları kuzeydeki Kastilya-León Krallığı’ndan gelecek saldırılar karşısında daha açık hale gelmişti.²⁰ Zira topraklarını genişletmek ve güney sınırını güçlendirmek isteyen Kastilya-León Kralı I. Ordoño (850-866) bir süredir Endülüs topraklarını sıkıştırmaktaydı.²¹ Diğer taraftan aynı yıllarda her üç *sağr*²² bölgesinde yaşayan müsta’rib²³ ve müvelledûn²⁴ tebaa tarafından da isyanlar başlatılmıştı. Özellikle Sarakusta (Zaragoza), Tuleytula ve Mâride (Mérida) şehirlerinde görülen bu isyanlar, Endülüs Emevî Devleti idarecilerine söz konusu bölgelerdeki güvenlik tedbirlerinin artırılması gerektiğini göstermiş olmalıydı.²⁵ Bütün bu bilgilerden, gerek bölge üzerine artan saldırılar karşısında toprak güvenliğini sağlamak gerekse isyan hareketlerini kontrol edebilmek amacıyla Emîr Muhammed tarafından Vâdilhicâre’nin güneybatısındaki bölgede yüksek bir tepe üzerine 252/866 yılından kısa bir müddet sonra bir kale inşa ettirerek içine bir cami yaptırıldığı ve bu kale etrafında kısa süre içinde bir şehir oluştuğu anlaşılmaktadır. Diğer Endülüs şehirlerinde olduğu gibi Mecerît’te de müslüman, hristiyan ve yahudiler yaşamaktaydı. J. Oliver Asín, yoğun bir Berberî nüfusun yaşadığı Orta Sınır bölgesinde günümüzdeki bazı yer adlarının bu bölgede yaşayan Berberîlerle ilişkili olduğu, şehirdeki bazı yerlerin zengin su kaynaklarına atfen isimlendirildiği ve bu

¹⁷ İdrîsî, *Opus geographicum* V (ed. E. Cerulli, F. Gabrielli, G. Levi della Vida, L. Petech, G. Tucci), Istituto Universitario Orientale di Napoli, Napoli 1975, s. 82.

¹⁸ L. Torres Balbas, *Ciudades Hispano-Musulmanas*, Instituto Hispano-Árabe de Cultura, Madrid 1985, s. 49.

¹⁹ Himyerî, *er-Ravzu'l-mi'târ fi haberi'l-aktâr* (thk. İhsan Abbas), Mektebetü Lübnân, Beyrut 1984, 523.

²⁰ Bu isyanlar arasında Kurtuba’yı en fazla meşgul eden Ömer b. Hafsûn tarafından Endülüs’ün güneyinde, Mâleka (Málaga) yakınlarındaki Bûbeşter’de (Bobastro) çıkarılan isyandı. Geniş bilgi için bkz. Virgilio Martínez Enamorado, *Umar ibn Hafsun: De la Rebeldía a la Construcción de la Dawla. Estudios en Torno al Rebelde de al-Andalus (880-928)* Editorial de la Universidad de Costa Rica, Kosta Rika 2012.

²¹ Endülüs Emevî Devleti’nin kuzeye düzenlediği seferler dolayısıyla León Krallığı’nın da sınır güvenliğini sağlamak amacıyla bazı kaleler inşa ettiğine burada işaret edilmelidir. Geniş bilgi için bkz. José Avelino Gutiérrez González, “Características de las Fortificaciones del Reino de León en la Alta y Plena Edad Media”, *Mayrit. Estudios de arqueología medieval madrileña* (ed. Fernando Valdés), Ediciones Polifemo, Madrid 1992, s. 63.

²² *Sağr*, Endülüs topraklarının hristiyan topraklarıyla olan sınırını ifade eder. Coğrafi konumlarına göre Endülüs’te *Sağrûla’la*, *Sağrûlevsat* ve *Sağrûlednâ* olmak üzere üç *sağr* bulunmaktaydı. Geniş bilgi için bkz. Casim Avcı, “Suğûr”, *DİA*, C. XXXVII, s. 473-474.

²³ Müstarib, Endülüs’te inanç olarak İslâm’ı kabul etmemekle birlikte İslâm kültürünün etkisiyle görünüş itibariyle müslümanlar gibi yaşayan topluluğu ifade eder. Bkz. Jorge Lirola Delgado, “Müsta’rib”, *DİA*, C. XXXII, s. 123-124.

²⁴ Müvelledûn, fetihten sonra İslâmı kabul eden ilk nesil İspanyol asıllı müslümanları ifade etmek üzere Endülüs kaynaklarında kullanılan bir ibaredir. Bkz. Mehmet Özdemir, “Müvelledûn”, *DİA*, C. XXXII, s. 228-229.

²⁵ Eduardo Manzano Moreno, “Madrid, en la frontera omeya de Toledo”, *Madrid del siglo IX al XI*, Comunidad de Madrid, Madrid 1990, s. 122-126.

isimlerin bazı küçük değişikliklerle günümüze ulaştığı görüşündedir. Madrid'in kuzeydoğusundaki Canillas semtinin ismi, Arapça su kanalı anlamındaki “kanât” kelimesinden gelmektedir. Orta Sınır bölgesinde Berberî izinin görüldüğü en büyük ve tanınmış yer, Masmûde'ye mensup kalabalık bir Berberî kolu olan Benû Sâlim'in adını alan Medînetüssâlim (Medinaceli) şehridir.²⁶

Arkeolojik kazılar ve yol çalışmaları sırasında gün yüzüne çıkarılan kalıntılar, küçük bir kale olarak kurulan Mecrît'in kale duvarları dışında, günümüzde Madrid'in Mayor Caddesi civarında dört yerleşim yerinin varlığını ortaya koymuştur.²⁷ Bu yerleşim birimlerden Plaza de Carros ile Segovia Caddesi'nin batısındaki bölge arasında bulunan *Morería*,²⁸ şehrin müslüman sakinlerinin yaşadığı bölge isminin günümüze kadar ulaştığını gösterir. Diğer taraftan, Teixeira tarafından 1656 yılında çizilen Madrid şehir planında Almudena Katedrali'nin arka kısmında görülen *Judería* (yahudi mahallesi) şehirde Yahudi topluluğun yaşadığı olarak bilinen mahallenin konumunu göstermesi bakımından dikkate değerdir (Bkz. Ek 5). Yapılan kazılar sonucunda şehirdeki mezarlıklardan birinin günümüzdeki Toledo Caddesi'nde bulunduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan Mecrît'in üzerine kurulduğu tepeden uzakta, günümüzde Madrid'in kuzeydoğusunda yer alan Barajas havalimanındaki genişletme çalışmaları esnasında IX. yüzyıla ait olduğu düşünülen bir mezarlık gün yüzüne çıkarılmıştır. Cesetlerin İslâmî usullere göre defnedilmiş oluşundan o bölgede de bir müslüman yerleşiminin bulunduğu anlaşılmaktadır.²⁹

Endülüs kaynaklarından daha geç olmakla birlikte İspanyol kaynaklarında da şehirle ilgili bazı bilgiler verilmektedir. Şehir kuruluşundan sonra 933'te II. Ramiro tarafından gerçekleştirilen saldırılara maruz kalmıştır. XII. yüzyılda yazılmış bir İspanyol tarihi olan *Historia Silense*'de, 941 yılında Kastilya-León Kralı II. Ramiro'nun İslâm hakimiyetindeki topraklara girdiği, Madrid şehrine giderek şehir surlarını yıkıp büyük tahribat verdiği ve muzaffer bir şekilde topraklarına döndüğü kaydedilmektedir.³⁰ *Primera Crónica General de España* adlı İspanyol kaynağı *Historia Silense*'deki bilgilere ilaveten Kral II. Ramiro'nun bol miktarda ganimet ve çok sayıda esir ele geçirdiğini kaydetmektedir.³¹ İspanyol kaynaklarının verdiği bu bilgiler, müslüman tarihçiler ve coğrafyacılar tarafından Mecrît'in Orta Sınır bölgesinde güvenliğin artırılması amacıyla kurulduğu yönündeki verdikleri bilgileri teyit etmektedir.

Mecrît'in bir garnizondan şehre dönüşme sürecinde Orta Sınır bölgesi IV/X. yüzyıl boyunca Endülüs Emevî Devleti ile kuzeydeki hristiyan krallıklar arasındaki mücadelelere sahne olduğundan, bu dönemde bölge nüfusunun artırılması İslâm topraklarının güvenliğinin

²⁶ J. Oliver Asín, *age*, s. 121-130, 166-167.

²⁷ Esther Andréu Mediero tarafından 1990'lı yıllardan beri Madrid'in Endülüs Emevî Devleti dönemini aydınlatmak üzere şehir arkeolojisi üzerine sürdürülen çalışmalar son derece önemlidir. Bu çalışmaların genel bir panoraması için bkz. Esther Andréu Mediero, “La arqueología como determinante para el conocimiento del origen de Madrid”, *De Maýrit a Madrid* (ed. Daniel Gil Flores), Casa Árabe, Madrid 2011, s. 40-53; Mazzoli-Guintard, *age*, s. 81-86.

²⁸ *Morería*, hristiyan idaresine geçen eski Endülüs şehirlerinde müslümanların yaşadığı mahalleyi ifade eder.

²⁹ Alfonso Vigil-Escalera, “Noticia preliminar acerca del hallazgo de una necrópolis altomedieval de rito islámico en la Comunidad de Madrid. El yacimiento de La Huelga (Barajas, Madrid)”, *Bolskan* S. 21, 2004, s. 57-61.

³⁰ *Historia Silense*, (ed. J. Pérez de Urbel, A. González), Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid 1959, s. 167.

³¹ *Primera Crónica General de España* (Menéndez Pidal) Editorial Gredos S.A., Madrid 1977, s. 391.

sağlanması açısından önem taşımaktaydı. Dolayısıyla Endülüs Emevî Devleti idarecileri tarafından Mecerît'in de içinde bulunduğu bölgede bir iskan siyasetinin izlenmiş olması muhtemeldir. XI. yüzyıl başlarında Mecerît, Endülüs Halifesi II. Hişâm'dan sonra halifelik iddiasıyla ortaya çıkan Endülüs Emevî hanedan mensuplarından Süleyman b. Hakem el-Müsta'în ile Muhammed b. Hişâm el-Mehdî arasında 399/1009 yılında cereyan eden savaşın yaşandığı bölge olarak karşımıza çıkar. Günümüzde Madrid yakınlarında Jarama vadisi olarak bilinen mevkide meydana gelen savaşı kazanan Süleyman el-Müsta'în, Berberî grupların da kendisini desteklemesiyle Endülüs'te halife olmuştur.³²

Endülüs Emevî Devleti'nin yıkılışından sonra yaşanan mülûkû't-tavâif döneminde Mecerît, merkezi Tuleytula olan Zünnûnîlerin idaresi altına girdi. Şehrin bu dönemdeki siyasî durumu hakkında kaynaklarda pek bilgi bulunmamaktadır. Şehir o dönemde Zünnûnî topraklarını sıkıştıran Kastilya Kralı I. Fernando ve kendisinden sonra tahta geçen oğlu VI. Alfonso'nun saldırılarına maruz kalmış olmalıydı. Nitekim Mecerît, topraklarını güney istikametinde genişletmek amacıyla Zünnûnî topraklarını sıkıştıran Kastilya Kralı VI. Alfonso tarafından ele geçirildi. XIII. yüzyılda yaşamış İspanyol tarihçi Rodrigo Jiménez de Rada, Kastilya Kralı VI. Alfonso'nun Tuleytula'nın yanı sıra Madrid, Talavera, Maqueda, Santa Olalla, Alfamín, Canales, Olmos, Talamanca, Uceda, Guadalajara, Hita ve Almoguera'yı da ele geçirdiğini yıl belirtmeksizin kaydetmektedir.³³ Şehir muhtemelen Tuleytula'dan kısa bir süre önce, 476/1083 yılında ele geçirilmişti.³⁴ Şehrin büyük camisi yıkılarak yerine kilise yapıldı. Mecerît'in kaybedilmesiyle Zünnûnî topraklarının dış savunma hattı ortadan kaldırılmış ve Kastilya istilasına açık hale getirilmişti. Nitekim 478/1085 yılında Tuleytula VI. Alfonso tarafından ele geçirildi. Endülüs'ün Murâbitların hakimiyeti altına girdiği dönemde Tuleytula'nın geri alınması için düzenlenen seferler esnasında Murâbit Sultanı Ali b. Yûsuf tarafından Mecerît geri alınmışsa da kısa bir süre sonra tekrar Kastilya Krallığı'nın eline geçmiştir.³⁵

Endülüs Emevî Devleti döneminde Kurtuba dışındaki şehirlerin idaresi, başşehir Kurtuba'dan tayin edilen ve buraya bağlı olarak görev yapan kişiler eliyle yürütülmekteydi. Vali, Endülüs halifesini temsil etmekte olup en yüksek dereceli görevliydi. Yargı teşkilatı kadı ve kendisine bağlı olarak görev yapan kişilerden oluşmaktaydı. Şehrin asayiş ve güvenliği sâhibü's-şurta tarafından sağlanmaktaydı. Çarşı-pazar denetimi gibi konular ise muhtesibin sorumluluğundaydı.³⁶ Endülüs açısından taşıdığı önem dolayısıyla kaynakların verdiği bilgiler genellikle Kurtuba üzerinde yoğunlaşmakta, küçük şehirler hakkında kaynaklarda ya çok yetersiz bilgi verilmekte yahut hiç bilgi bulunmamaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak İslâm hakimiyeti döneminde küçük bir şehir olan Mecerît'te görev yapmış birkaç valinin ismi dışında bilgiye rastlanmamaktadır. Mecerît'te valilikle görevlendirildiği bilinen ilk kişi, III. Abdurrahman dönemi olayları hakkında bilgi veren müellifi bilinmeyen kaynakta 317/929 yılı

³² İbn İzârî, *age*, III, 84-85.

³³ Rodrigo Jiménez de Rada, *Historia de los hechos de España* (çev. ve yay. Juan Fernández Valverde), Alianza Editorial, Madrid 1989, s. 173.

³⁴ Mazzoli-Guintard, *age*, s. 205.

³⁵ İbnü'l-Kerdebüs, *Târîhu'l-Endelüs li-İbni'l-Kerdebüs* (thk. Ahmed Muhtâr el-Abbâdî), Ma'hedü'd-Dirâsâtî'l-İslâmiyye, Madrid 1971, s. 87 vd.; Cumhur Ersin Adıgüzel, "Madrid", *DİA*, EK-2, 163.

³⁶ Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları* (Kültür ve Medeniyet), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2013, s. 117-139.

olayları anlatılırken “... Bu yıl Abdullah b. Muhammed Mecrît valiliğiyle görevlendirildi.”³⁷ şeklindeki kayıttaki görülmektedir.

Müellifi bilinmeyen bir başka Endülüs kaynağında Mecrît’in yargı bakımından Medînetülferec adıyla da bilinen Vâdilhicâre şehrine bağlı olduğu görülmektedir. Söz konusu eserde “... Kazâî açıdan Vâdilhicâre’ye bağlı Mecrît, Talemenke ve Mekkâde (Maqueda) gibi çok sayıda şehir ve kale bulunmaktadır.” şeklinde bilgi verilmektedir.³⁸ Endülüslü coğrafyacı Ahmed er-Râzî’nin Vâdilhicâre hakkında kaydettiği “... Vâdilhicâre’nin toprakları arasında Madrid kalesi gibi çok sayıda kale ve şehir vardır. Diğer bir kale Castejón (de Henares), bir diğeri ise Atienza’dır ve bölgenin en güçlü olanıdır.”³⁹ şeklindeki kaydı da bunu destekler mahiyettedir. Râzî’nin bu kaydı, Mecrît’in en azından X. yüzyılın ilk yarısında Vâdilhicâre içerisinde kabul edildiğine işaret etmektedir. Ancak bu, söz konusu dönemde Mecrît’in idarî açıdan bir şehir olmadığı anlamına gelmez. Zira yukarıda adı geçen Abdullah b. Muhammed’in 317/929 yılında Mecrît valisi olarak görevlendirilmiş olması, Mecrît’in söz konusu dönemde bir şehir olarak kabul edildiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu kayıtlar ışığında, şehrin kuruluş sürecinde Vâdilhicâre’ye bağlı olduğunu ve zaman içinde müstakil bir şehre dönüştüğünü düşünmek mümkündür.

3. Endülüs İlim Hayatında Mecrît

Endülüs tabakât kitaplarında “el-Mecrîtî” nisbesiyle kaydedilen bazı ilim adamları, kuruluşundan kısa bir süre sonra Mecrît’te ilmî faaliyetlerin başladığına işaret eder. Diğer yandan şehirle bir şekilde bağlantısı bulunan kişilerin ilmî faaliyetleriyle ilgili bilgiler kendi içlerinde incelenip diğer Endülüs şehirleriyle mukayese edildiğinde Mecrît’teki şehirleşme hakkında bazı ip uçları da sunar. Endülüslü âlimlerin biyografileri ve ilmî faaliyetleri hakkındaki en önemli kaynaklar olan tabakât kitaplarında Mecrît IV/X. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanır. Söz konusu dönemde Endülüs’te en önemli ilim merkezi olan Kurtuba’nın yanı sıra, ilmî faaliyet açısından öne çıkan bazı bölgesel şehirlerin varlığı dikkat çeker. Orta Sınır bölgesinde Tuleytula, Yukarı Sınır (Sağrûlâlâ) bölgesinde Sarakusta, doğuda Belensiye (Valencia) ve güneyde İşbîliye (Sevilla) şehirleri buna örnek olarak gösterilebilir. Mecrît’in bulunduğu bölgede olan Orta Sınır bölgesinin Tuleytula’dan sonraki en önemli ilim merkeziyse Vâdilhicâre şehriydi. İbn Sa’îd’in XIII. yüzyıl ortalarında telif ettiği *el-Muğrib fî hule’l-Mağrib* adlı eserinde kaydettiği biyografilerin Orta Sınır bölgesi şehirlerine göre dağılımının Tuleytula 18, Vâdilhicâre 17, Kal’atü Rabah (Calatrava) 2, Talemenke 1, Mecrît 1 ve Mâkede 1 kişi şeklinde olduğu görülmüştür.⁴⁰ Müellifin adı geçen eserde kaydettiği Mecrîtli tek kişi Ebû

³⁷ *Una Crónica Anónima de ‘Abd al-Rahman III* (ed. ve trc. Emilio García Gómez-E. Levi Provençal), Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid-Granada 1950, s. 158. Bu bilgiyi kaydeden İbn Hayyân müellifi bilinmeyen kaynaktan alıntı yapmış görünmektedir. Bkz. İbn Hayyân, *el-Muktebes V* (nşr. M. J. Viguera Molins-F. Corriente), Instituto Hispano-Árabe de Cultura, Madrid 1981, s. 193.

³⁸ *Descripción Anónima de al-Andalus* (ed. Luis Molina), Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid 1983, s. 65.

³⁹ er-Râzî, “Description de l’Espagne d’Ahmad al-Razi” (nşr. E. Levi Provençal), *al-Andalus*, C. 18, S. 1, 1953, s. 81.

⁴⁰ Christine Mazzoli-Guintard, María Jesús Viguera Molins, “Literatura y Territorio: Madrid (Mağrît) en el *Muğrib* de Ibn Sa’îd (s. XIII)”, *Philologia Hispalensis* C. 31 S. 2, 2017, s. 105. Orta Sınır bölgesindeki ilim adamları hakkında ayrıca bkz. Manuela Marín, “Ulemas en la Marca Media”, *Estudios onomástico-biográficos de al-Andalus*, VII (ed. Manuela Marín-Jesús Zanon), Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid 1995, s. 203-230.

Abdullah el-Mecrîfî şeklinde kaydedilmiş olup katip oluşu dışında hakkında bilgi bulunmamaktadır.⁴¹

Mecrîf'teki ilmi hayat hakkında fikir sahibi olmamıza imkan veren kişilerden ilki Sa'îd b. Sâlim'dir (ö. 376/986). Sa'îd b. Sâlim'i "*Sağr halkından, Mecrîf sakinlerinden*" şeklinde tanıtan İbnü'l-Farâdî, onun Tuleytula'da Vehb b. İsâ ve Vâdilhicâre'de Vehb b. Meserre gibi yaşadıkları dönemin önde gelen âlimlerinden ders aldığı bilgisini vermekte, Temmâm b. Abdullah et-Tuleytulî'nin "*ilim ve fazilet sahibi bir kişiydi*" şeklindeki övgüsünü kaydetmektedir. "*Kendisinden semâda bulunmak (ders almak) için oturulurdu*"⁴² şeklindeki ifadesi dikkate değerdir. Mecrîf'in kuruluşundan kısa bir süre sonra Endülüs tabakât kitaplarında Mecrîf'te bir ilim adamının yer alması ve kendisinden ders alındığı kaydının verilmesi son derece önemlidir.

Mecrîf'te olmamakla birlikte Sa'îd b. Sâlim'in yaşadığı dönemde bir süre Mecrîf'te bulunan Sicilmâseli Cessâs ez-Zâhid, hristiyanlara karşı düzenlenen seferlere katılmak üzere buraya gelmiş biri idi.⁴³ İbnü'l-Farâdî'nin kendisini "ez-Zâhid" sıfatıyla tanıtmaması, bir sınır şehri olan Mecrîf'e IV/X. yüzyılda Endülüs dışından cihad faaliyetlerine katılmak üzere gelen kişilerin de varlığını göstermesi bakımından önemlidir.⁴⁴ Mecrîf'in güneydoğusunda yer alan Üklîşli (Uclés) Abdurrahman b. Halef, Yümn b. Rızk'ın (ö. 322/933) *Kitâbü'z-Züh'd*'ünü Cessâs ez-Zâhid'den Mecrîf'te semâ yoluyla tahsil etmiş ve Sa'îd b. Sâlim'den ders almıştı.⁴⁵ Cessâs'ın Endülüs'e ne zaman geldiği ve burada ne kadar kaldığı bilinmemektedir. Diğer taraftan Yümn b. Rızk'ın Endülüs'ün Yukarı Sınır bölgesi şehirlerinden Tutîleli (Tudela) oluşu,⁴⁶ Cessâs'ın cihad faaliyetlerine katılmak üzere Endülüs'ün çeşitli sınır şehirlerinde bulunmuş ve Endülüs'te uzun yıllar kalmış olabileceğini düşündürmektedir.

Sa'îd b. Sâlim ile aynı dönemde yaşamış ve tahsilini Kurtuba ve Tuleytula şehirlerinde almış olan Abdullah b. Sa'îd el-Mecrîfî (ö. 390/1000) Endülüs'ten ayrılarak İslâm dünyasının doğu topraklarına gitmiş ve orada vefat etmişti.⁴⁷

Endülüs'te matematik ve astronomi çalışmalarının kurucu şahsiyeti olarak kabul edilen Mesleme b. Ahmed el-Mecrîfî (ö. 398/1007) bu şehre mensup en meşhur bilginlerdendir. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan Mesleme b. Ahmed'in X. yüzyıl ortalarında Mecrîf'te doğduğu ve genç yaşta Kurtuba'ya gittiği tahmin edilmektedir. Kurtuba'da Ahmed b.

⁴¹ İbn Sa'îd, *el-Muğrib fî hule'l-Mağrib* (thk. Şevki Dayf), Dâru'l-Maârif, Kahire 1978, C. II, s. 43-44.

⁴² İbnü'l-Farâdî, *Târihu ulemâi'l-Endelüs* (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Tunus 2008, C. I, s. 242. Sa'îd b. Sâlim'in, Mecrîf'in de içinde bulunduğu Sağrûlevsat bölgesinde yoğun olarak yaşayan Berberîlerin Masmûde kabilesine bağlı Benû Sâlim'e mensup olması kuvvetle muhtemeldir. Bölgede Berberî yerleşimi ve Benû Sâlim hakkında geniş bilgi için bkz. Helena de Felipe, *Identidad y Onomástica de los Beréberes de al-Andalus*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid 1997, s. 220-224.

⁴³ İbnü'l-Farâdî, *age*, C. I, s. 159.

⁴⁴ Endülüs tabakât eserleri, söz konusu seferlere Endülüs'ün çeşitli şehirlerinden katılan çok sayıda kişinin varlığını göstermektedir. Mesela Mecrîf'in 35 km kadar doğusunda yer alan Kal'atü Abdüsselâmlı (Alcala de Henares) İbrahim b. Sa'îd (ö. 390/1000) hristiyanlara karşı düzenlenen seferlere katılmak üzere Tuleytula'ya gitmişti. İbn Beşkûvâl, *es-Sıla* (thk. İbrahim el-Ebyârî), Dâru'l-Kitâbi'l-Mısırî, Kahire 1989, C. I, s. 147. Farklı örnekler için bkz. İbnü'l-Farâdî, *age*, C. I, s. 134; İbn Beşkûvâl, *age*, C. I, s. 41, 143, 331, C. II, s. 703, 707, 742.

⁴⁵ İbnü'l-Farâdî, *age*, C. I, s. 357.

⁴⁶ *Age*, C. II, s. 248.

⁴⁷ İbn Beşkûvâl, Abdullah b. Sa'îd'in vefat tarihinin 391/1001 yılı olabileceğini de belirtmiştir. Bkz. İbn Beşkûvâl, *age*, C. I, s. 381.

Muhammed ve Abdülgâfir b. Muhammed gibi hocalardan geometri öğrenmişti. “Endülüs’ün Öklid’i” olarak anılan Mesleme b. Ahmed, Batlamyus’un *el-Mecistî* ve Hârizmî’nin *Zic’i* üzerine yaptığı çalışmaların yanı sıra astronomi aletleri yapımıyla da ilgilenmiştir. Yetiştirdiği öğrencilerle matematik, geometri ve astronominin Endülüs’te bir disiplin halini almasında en büyük paya sahip olan kişiydi.⁴⁸ Ne var ki Mesleme b. Ahmed’in hayatının ne kadarını doğduğu şehir olan Mecrît’te geçirdiği konusu net değildir. Ayrıca erken yaşta gittiği Kurtuba’daki hocalardan ders aldığı, hayatına bu şehirde devam ettiği ve burada vefat ettiği bilinmektedir. Dolayısıyla Mesleme b. Ahmed’in Mecrîtli olduğunda şüphe bulunmamakla birlikte, onu Mecrît’ten ziyade Kurtuba ilim çevresine mensup bir âlim olarak kabul etmek daha uygun görünmektedir.

Mecrîtli Harun b. Musa el-Kaysî (ö. 401/1011) tahsil için gittiği Kurtuba’da Ebû İsa el-Leysî, Ebû Ali el-Bağdâdî ve başka kişilerden ders almış ve edebiyat sahasında yetişmişti. Kendisinden ders alan öğrenciler arasında Ebû Ömer et-Talemenkî ve İbn Abdülber en-Nemerî gibi tanınmış kişiler bulunmaktadır.⁴⁹

Bir başka Mecrîtli âlim olan Abdurrahman b. Abdullah (ö. 407/1016) 330/941 yılında doğmuş; Tuleytula ve Kurtuba’da Abdurrahman b. Midrâc, Abdûs b. Muhammed, Ebû Bekr ez-Zübeydî, Ebû Ömer İbnü’l-Hindî, Ebû Abdullah İbnü’l-Attâr, Ebû Abdullah İbnü’z-Zemenîn ve başka âlimlerden ders almıştı.⁵⁰ Şu ana kadar hayatları ve tahsilleri hakkında bilgi verilen ilim adamlarının hepsi, ders aldıkları hocaları arasında kendi şehirlerinden herhangi bir kişinin bulunmayışına müştereken işaret etmektedir. Endülüs’teki ilmî faaliyetler açısından bu, o dönemlerde Mecrît’te henüz yerleşik bir ilim geleneğinin bulunmadığına işaret etmektedir.

Mecrîtli âlimler arasında zikredilmesi gereken en önemli isimlerden biri Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed et-Talemenkî (ö. 429/1038) idi. Mecrît yakınlarındaki Talemenke’de doğan Ahmed b. Muhammed, IV/X. yüzyılın ikinci yarısında Kurtuba’da yaşamış olan Ebû İsa el-Leysî, İbn Avnullah, İbn Müferric, Ebû’l-Hasan el-Antâkî ve Zübeydî gibi âlimlerden fıkıh, kıraat ve dil alanında istifade etmiş, ayrıca Mısır ve Kayrevan’ın tanınmış âlimlerinden de ders alarak geniş bir müktesebat elde etmişti. Hayatının büyük bir kısmını doğup büyüdüğü topraklar dışında ilim yolunda geçiren Talemenkî, hayatının sonuna doğru doğduğu topraklara dönmüş ve burada vefat etmişti.⁵¹

Mecrît’te bir ilim geleneğinin oluşmaya başladığına işaret eden en açık örnek, yukarıda hakkında bilgi verilen Abdurrahman b. Abdullah’ın oğlu Yûsuf b. Abdurrahman’ın (ö. 473/1080) hayatında görülür. İlim tahsiline babasından ders alıp onun sahip olduğu ilmî birikimi tevarüs ederek başlayan Yûsuf b. Abdurrahman’ın ders aldığı âlimler arasında Ebû Abdullah İbnü’l-Fahhâr, Ebû Ömer et-Talemenkî ve Ebû Muhammed eş-Şentecâlî gibi kişiler

⁴⁸ Mesleme b. Ahmed yaşadığı dönemde Endülüs’te büyük saygınlık duyulan bir âlimdi. Nitekim İbn Hazm Endülüs’ün faziletlerini kaleme aldığı risalesinde Mesleme b. Ahmed ve öğrencisi İbnü’s-Semh’in *zîc*lerinin astronomi alanındaki değerlerine işaret eder. Bkz. İbn Hazm, *Resâilü İbn Hazm el-Endelüsî* (thk. İhsan Abbas), el-Müessesetü’r-Arabiyye li’d-Dirâsât ve’n-Neşr, Beyrut 1987, C. II, s. 185-186.

⁴⁹ İbn Beşkûvâl, *age*, C. III, s. 942-943.

⁵⁰ *Age*, C. II, s. 471.

⁵¹ *Age*, C. I, s. 83-85; Kâdî İyâz, *Tertîbü’l-medârik ve takribü’l-mesâlik li-ma’rifeti a’lâmi mezhebi Mâlik* (thk. Muhammed Tavî et-Tancî ve dğr.), Vizâretü’l-Evkâf ve Şûûnî’l-İslâmiyye, Rabat 1983, C. VIII, s. 32-33; Zehebî, *Siyerü a’lâmi’n-nübelâ* (thk. Şuayb el-Arnaûd ve dğr.) Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1981-1985, C. XVII, s. 566-569.

bulunmaktaydı.⁵² Bu kişilerden İbnü'l-Fahhâr olarak tanınan Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer (ö. 419/1029) aslen Kurtubalı olup Tuleytula'ya yerleşmişti ve yaşadığı dönemde Tuleytula'nın önde gelen fıkıh âlimlerinden biriydi.⁵³ Yukarıda hakkında bilgi verildiği üzere Talemenki geniş bir müktesebat sahibi bir âlimdi. eş-Şentecâlî nisbesiyle meşhur olan Abdullah b. Saîd (ö. 436/1044) yaşadığı dönemde Kurtuba'da hadis alanındaki geniş bilgisiyle tanınmış bir âlimdi. Cuma günleri Kurtuba Ulu Camii'nde Müslim'in *Sahîh* adlı meşhur eserini okutmaktaydı.⁵⁴ Endülüs'teki tahsilinin ardından Doğu İslâm dünyasına giden Yûsuf b. Abdurrahman hac ibadetini yerine getirmiş ve o dönemde Mekke'de mücavir bulunan meşhur hadis âlimi Ebû Zer el-Herevî'nin (ö. 434/1043) yanı sıra Ebü'l-Hüseyn Yahya b. Necâh, Berka'da Ebû Saîd Meymûn b. Tarîf, Trablus'ta Ebü'l-Hasan b. Münmir gibi âlimlerden ders almıştı.⁵⁵

Mecrît'e başka bir şehirden gelerek yerleştiği görülen tek kişi olan Tuleytulalı Yûnus b. Ahmed el-Ezdî (ö. 474/1081) idi. O, doğduğu şehirde ve Kurtuba'da tahsil gördükten sonra Mecrît'e yerleşmiş ve burada vefat etmişti. Hayatı hakkında bilgi bulunmayan Yûnus b. Ahmed'in münzevi bir hayat yaşadığı ve gerekmedikçe evinden çıkmadığı, özellikle zühd konusundaki hadislerle yöneldiği, insanlara iyiliklerde bulunan ve güzel ahlak sahibi biri olarak tanındığı kaydedilmiştir.⁵⁶

Tuleytula'nın Kastilya kralı VI. Alfonso tarafından ele geçirildiği dönemde, müslümanlar aralarında Mecrît'in de bulunduğu civar şehirleri de kaybetmişlerdi. Her ne kadar kendilerine inanç hürriyeti tanınacağına dair teminat verilmişse de, müslüman halktan hristiyan idaresi altında yaşamak istemeyenler o dönemde Kurtuba ve İşbiliye başta olmak üzere diğer Endülüs şehirlerine göç etmişti. Mecrît'in düşüşünün ardından da benzer bir durumun yaşandığı anlaşılmaktadır. Mesela dil ve edebiyat alanında öne çıkmış bir âlim olan Mecrîtli Yahya b. Muhammed, yukarıda bahsedilen Yûsuf b. Abdurrahman'ın da aralarında bulunduğu hocalardan ders almış, 515/1121 yılında Kurtuba'da vefat etmişti.⁵⁷ "el-Mecrîtî" olarak tanınan Garîb b. Halef el-Kaysî de muhtemelen Mecrît'in düşüşünden sonra Mâleka'ya yerleşmişti. İşbiliyeli meşhur âlim Ebû Bekr İbnü'l-Arabî'den ders almış, fıkıh, mantık ve kıraat ilimlerinde temayüz etmişti.⁵⁸

Abdurrahman b. Abdullah'ın oğlu Yûsuf b. Abdurrahman'ın da babası gibi bir ilim adamı olması, bir taraftan aile içinde ilim geleneğinin sürdüğüne işaret ederken diğer taraftan da bu dönemde şehirde bir ilim geleneğinin oluşmaya başladığını gösterir. Diğer İslâm topraklarında olduğu gibi Endülüs'te de ulema aileler fethi takip eden yüzyıl içinde oluşmaya başlamıştı. Endülüs tabakât kitapları incelendiğinde, ulema ailelerden birine mensup kişilerin hocaları

⁵² İbn Beşkûvâl, *age*, C. III, s. 974-975.

⁵³ *Age*, C. II, s. 746-748; Kâdî İyâz, *age*, C. VII, s. 286-289; Zehebî, *age*, C. XVII, s. 372-374.

⁵⁴ İbn Beşkûvâl, *age*, C. II, s. 416-418.

⁵⁵ *Age*, C. III, s. 974, 975.

⁵⁶ *Age*, C. III, s. 984.

⁵⁷ *Age*, C. III, s. 965.

⁵⁸ İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile li-Kitâbi's-Sıla* (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Tunus 2011, C. IV, s. 12.

arasında babalarının bulunduğu görülür.⁵⁹ Abdurrahman b. Abdullah Tuleytula ve Vâdilhicâre'deki hocalardan ders almışken, Mecrîtli bir hocadan ders almamıştı. Bunun sebebi o dönemde Mecrît'te henüz bir ilim ortamının mevcut olmayışydı. Bütün bu biyografik kayıtlar bir taraftan Mecrîtli bilginlerin çalışmaları ve şehirdeki ilmî faaliyetler hakkında bilgi verirken, diğer taraftan da prosopografik yaklaşımla Mecrît'in kuruluşundan itibaren geçirdiği şehirleşme sürecine de ışık tutmaktadır. Yûsuf b. Abdurrahman'ı, yaşadığı döneme kadar isimleri Mecrît ile bağlantılı olan diğer bilginlerden ayıran bariz bir farklılık dikkati çeker. Bu kişiler arasında ilim tahsiline Mecrît'te başlayan tek kişi Yûsuf b. Abdurrahman'dır. Bu, o döneme kadar Mecrît'te oturmuş bir ilmî çevrenin henüz oluşmamış olduğuna işaret eden güçlü bir emaredir. Onun ilim tahsiline babasından ders alarak başlamış olması, ailede bir ilim geleneğinin başlamakta olduğunu düşündürmektedir, ancak kendisinden sonra ailede bu geleneğin devam edip etmediği tespit edilememiştir.

Sonuç

Mecrît, Endülüs Emevî Devleti döneminde III/IX. yüzyılın ikinci yarısında Emîr I. Muhammed tarafından bir garnizon şehri olarak kurulmuş ve kısa sürede küçük bir şehir haline gelmiştir. Mecrît'in, Endülüs'ün kuzeydeki Kastilya-León Krallığı tarafından gelen akınların önüne geçmek amacıyla kurulmuş olması kuvvetle muhtemeldir. III/IX. yüzyıla kadar yoğun bir nüfusun yaşamadığı bölgede Mecrît'in kuruluşundan sonra görülen düzenli yerleşim ve nüfus artışı, Endülüs Emevî idarecileri tarafından bir iskan politikasının izlendiğini düşündürmektedir. Bununla birlikte Mecrît'in kuruluşundan itibaren gerek İslâm gerekse İspanyol kaynaklarında yer alan bir şehir olduğu görülmekteyse de İslâm hakimiyeti altında kaldığı süreç boyunca önde gelen Endülüs şehirlerinden biri olduğu söylenemez.

Endülüs Emevî Devleti'ne bağlı diğer bütün şehirlerde olduğu gibi Mecrît de Kurtuba'ya bağlı valiler tarafından yönetilmiştir. Endülüs Emevî halifesi Abdurrahman en-Nâsır tarafından IV/X. yüzyıl ortalarında şehre vali olarak tayin edilen bazı kişilerin isimleri bilinmektedir. Bu kişilerin taşıdıkları nisbeler, bir süre şehrin bölgede yoğun olarak yaşayan Berberîlere mensup Benû Sâlim ailesine mensup kişilerce yönetildiğini göstermekte ancak bir süre sonra bu ailenin bölgedeki etkinliğini kaybettiği görülmektedir. Diğer taraftan Mecrît'in yargı teşkilatı açısından kendi kadısının bulunmayıp Orta Sınır bölgesinin büyük şehirlerinden Vâdilhicâre'ye bağlı oluşu dikkat çekicidir. Bu durumun ne kadar süre devam ettiği kesin olarak belli olmamakla birlikte, söz konusu uygulamanın geçerli olduğu dönemde Mecrît'in küçük bir şehir oluşuna işaret eder. Aynı şekilde kaynaklarda, Mecrît'te şurta ve hisbe gibi Endülüs şehirlerinin idarî teşkilatlarında görev yapan kişilerin isimlerine de rastlanmamaktadır. Bu, tıpkı yargı teşkilatında olduğu gibi şurta ve hisbe teşkilatlarında da şehrin Vâdilhicâre'ye bağlı olarak idare edildiğine işaret edebileceği gibi, küçük bir şehir olması dolayısıyla görevli kişilerin isimlerinin kaynaklarda kaydedilmemiş olması da muhtemeldir.

Mecrît'te yaşamış veya burada doğduktan sonra farklı şehirlere göç etmiş ilim adamlarının biyografileri şehirde IV/X. yüzyıldan itibaren ilmî faaliyetlerin varlığına işaret etmektedir Bu

⁵⁹ Endülüs tabakât kitaplarında bu duruma gösterilebilecek çok sayıda örnek mevcuttur. Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Luis Molina, "Familias andalusies: Los datos del Tā'rîj 'ulamā' al-Andalus de Ibn al-Faradî" *Estudios Onomástico-Biográficos de al-Andalus* II, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid 1989, s. 19-99.

veriler aynı zamanda Mecnî'tin kuruluşundan kısa bir süre sonra şehirleşmeye başladığının da bir göstergesidir. Hayatının büyük bir kısmını Kurtuba'da geçiren meşhur matematik ve astronomi bilgini Mesleme b. Ahmed el-Mecnî'tî ismi şehirle birlikte anılan en meşhur bilginidir. Diğer taraftan Benû Hammâd ailesinden Abdurrahman b. Abdullah ve oğlu Yûsuf b. Abdurrahman Mecnî't'te bir ilim geleneğinin oluşmaya başladığını göstermesi bakımından önemli kişilerdir. Mecnî't'te doğan ve burada yaşayan ilim adamlarının biyografileri incelendiğinde şehrin ilmî açıdan Tuleytula ve Vâdilhicâre gibi coğrafi açıdan yakın mesafedeki merkezlerle yakın ilişki içinde olduğu ve Mecnî'tli âlimlerin söz konusu şehirlerin ilmî birikiminden istifade ettikleri görülmektedir. VI/XII. yüzyılda bazı Endülüs şehirlerinde Mecnî'tli kişilerin görülmesi, şehrin V/XI. yüzyılın sonlarına doğru Kastilya Krallığı tarafından ele geçirilmesinin ardından şehirde yaşayan müslüman halkın bir kısmının İslâm topraklarında yaşamak amacıyla göç ettiğini düşündürmektedir.

Kaynakça

- ADIGÜZEL, C. Ersin, "Endülüs'te Bir İlim ve Kültür Şehrinin Doğuşu: Gırnata Örneği", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, S. 42, 2019, s. 29-60.
- _____, "Madrid", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2016, C. EK-2, s. 163-165.
- ANDRÉU MEDIERO, Esther, "La arqueología como determinante para el conocimiento del origen de Madrid", *De Maýrit a Madrid* (ed. Daniel Gil Flores), Casa Árabe, Madrid 2011, s. 40-53.
- AVCI, Casim, "Suğûr", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, C. XXXVII, s. 473-474.
- CABALLERO ZOREDA, Luis; Mateo Sagasta, Alfonso, "El grupo de atalayas de la sierra de Madrid", *Madrid del siglo IX al XI*, Comunidad de Madrid, Madrid 1990, s. 65-77.
- CASTELLANOS OÑATE, José Manuel, "La Medina de Maýrit", *De Maýrit a Madrid* (ed. Daniel Gil Flores), Casa Árabe, Madrid 2011, s. 30-39.
- CORRIENTE, Federico, "El nombre de Madrid", *Madrid del siglo IX al XI*, Comunidad de Madrid, Madrid 1990, s. 87-91.
- Descripción Anónima de al-Andalus* (ed. Luis Molina), Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid 1983.
- DE FELIPE, Helena, *Identidad y Onomástica de los Beréberes de al-Andalus*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid 1997.
- EBÜ'L-FAZL, Muhammed Ahmed, *Târîhu medîneti'l-Meriyye el-Endelüsiyye ve'l-asri'l-İslâmî*, Dâru'l-Ma'rifeti'l-İslâmî, İskenderiye 1996.

GUTIÉRREZ GONZÁLEZ, José Avelino, “Características de las Fortificaciones del Reino de León en la Alta y Plena Edad Media”, *Mayrit. Estudios de arqueología medieval madrileña* (ed. Fernando Valdés), Ediciones Polifemo, Madrid 1992, s. 61-73.

HİMYERÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed, *er-Ravzu 'l-mi'târ fî haberi 'l-aktâr* (thk. İhsan Abbas), Mektebetü Lübnân, Beyrut 1984.

Historia Silense, (ed. J. Pérez de Urbel, A. González), Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid 1959.

İBN BEŞKÜVÂL, Ebû'l-Kâsım Halef b. Abdülmelik, *es-Sıla* (thk. İbrahim el-Ebyârî), Dâru'l-Kütübî'l-Mısırî, Kahire 1989.

İBN HAYYÂN, Ebû Mervân Hayyân b. Halef, *el-Muktebis fî târihi ricâli 'l-Endelüs II* (thk. M. Ali Mekki), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1973.

_____, *el-Muktebes V* (nşr. M. J. Viguera Molins-F. Corriente), Instituto Hispano-Árabe de Cultura, Madrid 1981.

İBN HAZM, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *Resâilü İbn Hazm el-Endelüsî* (thk. İhsan Abbas), el-Müessesetü'r-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Beyrut 1987.

İBN İZÂRÎ, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed, *el-Beyânü 'l-muğrib fî ahbâri 'l-Endelüs ve 'l-Mağrib* (thk. G. S. Colan-E. Levi Provençal), Dâru's-Sekâfe, Beyrut 1980.

İBN SA'ÎD, Ebû'l-Hasan Nûreddin Ali b. Musa, *el-Muğrib fî hule 'l-Mağrib* (thk. Şevki Dayf), Dâru'l-Ma'ârif, Kahire 1978.

İBNÜ'L-EBBÂR, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah, *et-Tekmile li-Kitâbi's-Sıla* (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Tunus 2011.

İBNÜ'L-FARADÎ, Ebû'l-Velîd Abdullah b. Muhammed, *Târihu ulemâi 'l-Endelüs* (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Tunus 2008.

İBNÜ'L-KERDEBÛS, Ebû Mervân Abdülmelik *Târihu 'l-Endelüs li-İbni 'l-Kerdebûs* (thk. Ahmed Muhtâr el-Abbâdî), Ma'hedü'd-Dirâsâtî'l-İslâmiyye, Madrid 1971.

İDRÎSÎ, Şerîf, *Opus geographicum V* (ed. E. Cerulli, F. Gabrielli, G. Levi della Vida, L. Petech, G. Tucci), Istituto Universitario Orientale di Napoli, Napoli 1975.

JIMÉNEZ DE RADA, Rodrigo, *Historia de los hechos de España* (çev. ve yay. Juan Fernández Valverde), Alianza Editorial, Madrid 1989.

KÂDÎ İYÂZ, Ebû'l-Fazl İyâz b. Musa, *Tertîbü 'l-medârik ve takrîbü 'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik* (thk. Muhammed Tavî et-Tancî ve dğr.), Vizâretü'l-Evkâf ve Şûûnî'l-İslâmiyye, Rabat 1983.

HISTORY
STUDIES

2030

Volume 11
Issue 6
December
2019

KÜÇÜKSİPAHİOĞLU, Birsal, “Medînetüzzehrâ”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, XXVIII, 320-322.

LIROLA DELGADO, Jorge, “Müsta‘rib”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, C. XXXII, s. 123-124.

MANZANO MORENO, Eduardo, “Madrid, en la frontera omeya de Toledo”, *Madrid del siglo IX al XI*, Comunidad de Madrid, Madrid 1990, s. 115-129.

MARÍN, Manuela, “Ulemas en la Marca Media”, Estudios onomástico-biográficos de al-Andalus, VII (ed. Manuela Marín-Jesús Zanón), Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid 1995, s. 203-230.

MARTÍNEZ ENAMORADO, Virgilio, *Umar ibn Hafsun: De la Rebeldía a la Construcción de la Dawla. Estudios en Torno al Rebelde de al-Andalus (880-928)*, Editorial de la Universidad de Costa Rica, Kosta Rika 2012.

MAZZOLI-GUINTARD, Christine, *Madrid pequeña ciudad de al-Andalus siglos (IX-XXI)*, Asociación Cultural Almudayna, Madrid 2011.

MAZZOLI-GUINTARD, Christine- María Jesús Viguera Molins, “Literatura y Territorio: Madrid (Ma‘rīt) en el *Mugrib* de Ibn Sa‘īd (s. XIII)”, *Philologia Hispalensis*, C. 31, S. 2, 2017, s. 99-115.

MOLINA, Luis, “Familias andalusies: Los datos del Tā‘rīj ulamā’ al-Andalus de Ibn al-Faradī” *Estudios Onomástico-Biográficos de al-Andalus* II, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid 1989, s. 19-99.

MURILLO, Juan Francisco, “La almunia de al-Rusafa en Córdoba”, *Madriider Mitteilungen* C. 50, 2009, s. 449-482.

MÜELLİFİ MEÇHUL, *Ahbârün mecmû‘atün fî fethi’l-Endeliüs ve zikri men veliyehâ mine’l-ümer ilâ duhûli Abdirrahmân b. Mu‘âviye ve tegallübih aleyhâ ve mülkihi. fihâ hüve ve veledüh ve hurûbi’l-kâine fî zâlike beynehüm* (thk. İbrahim el-Ebyârî) Dâru’l-Kütübî’l-İslâmiyye, Beyrut 1981.

OLIVER ASÍN, Jaime, *Historia del nombre Madrid*, Agencia Española de Cooperación Internacional, Madrid 1991.

ÖZDEMİR, Mehmet, *Endülüis Müslümanları (Kültür ve Medeniyet)*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2013.

_____, “Müvelledün”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, C. XXXII, s. 228-229.

Primera Crónica General de España (Menéndez Pidal) Editorial Gredos S.A., Madrid 1977.

er-RÂZÎ, Ahmed b. Muhammed, “La description de l’Espagne d’Ahmad al-Razi. Essai de reconstitution de l’original arabe et traduction française” (nşr. E. Levi Provençal), *al-Andalus*, S. 18, 1953, s. 51-108.

TORRES BALBÁS, Leopoldo, *Ciudades Hispano-Musulmanas*, Instituto Hispano-Árabe de Cultura, Madrid 1985.

Una Crónica Anónima de ‘Abd al-Rahman III (ed. ve trc. Emilio García Gómez-E. Levi Provençal), Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid-Granada 1950.

VIGIL-ESCALERA, Alfonso, “Noticia preliminar acerca del hallazgo de una necrópolis altomedieval de rito islámico en la Comunidad de Madrid. El yacimiento de La Huelga (Barajas, Madrid)”, *Bolskan*, C. 21, 2004, s. 57-61.

YAKÛT EL-HAMEVÎ, *Mu‘cemü’l-büldân* (thk. Heyet), Dâru Sadr, Beyrut 1977.

ZEHEBÎ, Şemseddin Muhammed b. Ahmed, *Siyerü a’lâmi’n-nübelâ* (thk. Şuayb el-Arnaûd ve dğr.) Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1981-1985.

Ekler

Ek 1: Günümüzde Madrid'in yaklaşık 40 km. kuzeybatısında La Cabilda arkeolojik alanında ortaya çıkarılan ve Vizigot dönemine ait olduğu tahmin edilen yerleşim yeri

Kaynak: C. Ersin Adıgüzel arşivi

Ek 2: Endülüs Emevî Devleti döneminde Mecrît civarında inşa edilen, günümüzde Madrid'in yaklaşık 35 km. kuzeybatısında bulunan Torrelodones'te yer alan bir gözetleme kulesi

Kaynak: C. Ersin Adıgüzel arşivi

Ek 3: Mecrît'in kurulduğu ve genişlediği yerler

Kaynak: *De Maýrit a Madrid* (ed. Daniel Gil Flores), Casa Árabe, Madrid 2011, s. 41. (Türkçe karşılıklar C. Ersin Adıgüzel tarafından verilmiştir)

Ek 4: Pedro Teixeira tarafından 1656 yılında hazırlanan Madrid şehir planı

(Çevrimiçi <http://elmadridmedieval.jmcastellanos.com/#>) erişim tarihi 11.09.2019

Ek 5: Pedro Teixeira'nın hazırladığı planda yahudi mahallesi (Judería) 1 numaralı kısımda gösterilmiştir

Kaynak: *Madrid Musulmán, Judío y Cristiano: Las Murallas Medievales de Madrid*, Isabel Gea Ortigas, José Manuel Castellanos Oñate, Ediciones La Librería, Madrid 2008, s. 74.

Ek 6: Arkeolojik çalışmalar sonucunda gün yüzüne çıkarılan kalıntılar küçük bir kale olarak kurulan Mocrim'in bir şehir haline gelişi hakkında fikir verir

Kaynak: *De Mağrit a Madrid* (ed. Daniel Gil Flores), Casa Árabe, Madrid 2011, s. 48.

*Ek 7: Madrid şehir merkezinde bir otopark çalışması esnasında gün yüzüne çıkarılan XI. yüzyılda inşa edilen bir gözetleme kulesinin temelleri. Arapça'da gözetleme kulesi anlamındaki "talî'a" kelimesi İspanyolca'ya geçmiş olup günümüzde *alataya* şeklinde kullanılmaktadır*

Kaynak: C. Ersin Adıgüzel arşivi

Ek 8: Madrid’de Armeria Meydanı’ndaki arkeolojik alandan bir görünüm

Kaynak: *De Maýrit a Madrid* (ed. Daniel Gil Flores), Casa Árabe, Madrid 2011, s. 46.